

Елеонора Забарна, д. е. н.

Одеський національний політехнічний університет, Україна

РЕГІОНАЛЬНІ РИНКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Eleonora Zabarna, ScD in Economics

Odessa National Polytechnic University, Ukraine

REGIONAL MARKETS OF UKRAINE IN MODERN FACILITIES OF ENTREPRENEURSHIP

In that work has been shown that the decentralization of power is an effective instrument of economic development through the efforts of the independence of local self-government and increase its activity, strengthening of democracy on the ground. The development of the territories and the regional markets is presented as a systemic process of qualitative change, which involves the ability to create an effective management system and innovative approach to the development of the modern region. It is proved that the region as a managed and ruling system is directly related to the administrative-territorial division of Ukraine.

The structure and properties of regional markets have been substantially investigated and the expediency of a creative approach to the formation of modern development territories in Ukraine has been demonstrated.

Key words: regional markets, potential, decentralization, administrative territorial reform, regions' development

Постановка проблеми. Необхідність суттєвого корегування економічних реформ в Україні висуває завдання системного пошуку шляхів та форм активізації розвитку територій, точок зростання та стабільності. Вирішення таких завдань передбачає створення умов для формування регіональних ринків, механізм господарювання яких створюватиме умови для розвитку наявного в регіонах країни потенціалу (як інвестиційного, так і ресурсного, інтелектуального, тощо). В задекларованій в Україні побудові інноваційної моделі розвитку визначено необхідність створення «мережі точок (сфер) зростання», «регіонів активного економічного розвитку»¹. Такій підхід, окрім іншого, створив певні передумови для оптимізації адміністративно-територіального устрою в Україні, метою якого визначено створення ефективної системи влади в адміністративно-територіальних одиницях, здатної забезпечити сприятливі умови для життєдіяльності людей та можливості для стійкого соціально-економічного розвитку усіх регіонів, шляхом раціонального використання їхнього потенціалу². Сучасні виробничі структури є складовою системоутворюючих факторів щодо забезпечення збалансованості на загальнодержавному та регіональному рівнях і за формою прояву та організації знаходяться під прямим та побічним впливом відносно принципів територіального устрою, механізму відносин та розподілу повноважень між центром та відносно відокремленими територіями в складі держави. Децентралізація влади є ефективним знаряддям економічного розвитку – завдяки зусиллям незалежності місцевого самоврядування та підвищення його активності, зміцненню демократії на місцях.

Аналіз останніх досліджень та виділення не вирішених частин загальної проблеми. Регіональний центр зростання являє собою поєднання галузей, здатних суттєво впливати на економічний розвиток у зоні своєї дії. До економічних криз середини 70-х років ХХ ст. ця теорія вдало застосувалась у багатьох державах, які нині є членами Європейського Союзу (ЄС). Втім,

¹ Забарна, Е.М. (2018). Регіональні студії в контексті реформування адміністративно-територіального устрою України. *Науковий вісник Чернівецького університету: Економіка*, 797, 25-31.

² Урядовий портал (2019). *Реформа децентралізації*. <<https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-decentralizaciyi>> (2019, січень, 15).

на думку фахівців¹, її слабкість швидко стала очевидною за умов поглиблення тривалої економічної кризи. Центри зростання залишились ізольованими у своїх регіональних економіках, а ініціативи, які були заохочені в ці регіони для структурної політики, виявились особливо вразливими до кризи. Таким чином, застосовуючи цю теорію при розробленні регіональних стратегій чи формуванні відповідних механізмів, слід враховувати світові економічні тенденції, «включеність» території у відносини з іншими регіонами та країнами. а також інші фактори впливу, які визначають умови функціонування території як відкритих систем.

В 70-х роках ХХ ст. в Європі починається розробка теорії регіонального розвитку, яка базується на використанні ендogenous потенціалу – теорії саморозвитку регіонів. Ця теорія була покликана сприяти забезпеченню самодостатності регіонів на засадах наявного соціально-економічного потенціалу територій. У ній вже йдеться про використання локальних конкурентних переваг, культуру менеджменту, індустриальні традиції, які згодом стануть основою концепції конкурентоспроможності територій. Факторами її виникнення було збільшення кількості регіонів, зацікавлених у своєму розвитку, а також посилення конкуренції регіонів, що стає рушійною силою для вдосконалення територіального управління. Вважаємо, що сьогодні для України ця концепція є актуальною, причому вона не втрачає своєї популярності у державі вже багато років. В Україні починаючи з 2000 р. її розвивають М.Бутко², Л.Мельник³ та ін. Практичну значущість концепції саморозвитку регіонів для України визначає те, що сучасна нормативно-правова база з питань регіонального розвитку значною мірою базується на її положеннях. Розвиваючись, теорія ендogenous розвитку актуалізує використання людського потенціалу і знань як головних чинників розвитку, На думку фахівців⁴, досвід та знання збільшуються за тих самих причин, що і капітал, оскільки люди приймають рішення інвестувати ресурси в діяльність, яка дозволяє сподіватися на їх зростання, вони займаються науково-дослідницькою діяльністю, створюють нові ринки, товари та нові виробничі процеси. Концепція знанневої економіки сформувалась у процесі дослідження закономірностей економічного розвитку світової спільноти лише протягом останніх 15-20 років. Неспроможність здійснювати структурну перебудову національної економіки відповідно до вимог нової технологічної парадигми (укладу) чи зволікання з проведенням таких структурних змін не просто гальмує її розвиток, а й призводить до економічної деградації. Тому, актуальним постає завдання розбудови інтегральної системи стратегічного управління, спрямованої на забезпечення високого рівня глобальної соціально-економічної конкурентоспроможності країни. Для регіональної політики це завдання не змінюється, тому що новою важливою особливістю розвитку є суттєве підвищення концепції не тільки на зовнішньому, а й на внутрішньому ринках.

У 80-х все більшої популярності набуває підхід, за якого державні та місцеві програми розвитку територій слід розробляти з урахуванням концепції сталого розвитку, згідно з ним вирішення сьогоденних проблем не повинно створювати загрози для наступних поколінь у задоволенні їхніх інтересів⁵. Причому поняття «сталий розвиток» включає не лише екологічний аспект, а і соціально-економічний та політичний, а відповідні механізми мають системний характер. В Україні концепція сталого розвитку протягом останнього десятиліття є предметом активних наукових досліджень, держава підтвердила свою згоду на впровадження її принципів у практику державного управління, проте у її практичній діяльності системний підхід щодо запровадження концепції сталого розвитку ще не застосовується. Водночас для забезпечення сталого розвитку територій, підвищення конкурентоспроможності та поліпшення регіонального середовища в 90-х роках ХХ ст. розвивається концепція регіональних інноваційних систем (РІС)⁶.

¹ Кухарская, Н.А. (2010). *Стратегические приоритеты трансформации экономики регионов Украины : тенденции, формы, механизмы*. Одесса. Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований Украины, 519.

² Бутко, М.П. (2015). Комерціалізація результатів науково-технічної діяльності в умовах поглиблення інтеграційних процесів. *Проблеми і перспективи економіки та управління*, 1 (1), 7-20.

³ Мельник, Л.Г. (2013). *Економіка Розвиття*. Суми. Университетская книга, 784.

⁴ Zadorozhniuk, N. (2018). Analysis of global trends in the development of the IT-field. *Економічний форум*. Луцьк. ЛНТУ, 1, 35-38.

⁵ Luhova, M.(2015). Selected types of investment enabling development of bioeconomy in the region. *Economic and Regional Studies*, 8, 3, 100-110.

⁶ Вахович, І., Гавура, В. (2013). *Формування конкурентоспроможної економіки регіонів України*. Луцьк. Надстир'я, 306.

Значною мірою концепція РІС є результатом активізації конкурентної боротьби економічних суб'єктів на світових ринках та нездатності регіональних систем самостійно забезпечувати власну конкурентоспроможність. Ця концепція доводить, що найважливіші елементи інноваційного процесу є географічно локалізованими і тому значним є регіональний фактор. Концепція РІС передбачає розвинену інноваційну інфраструктуру, створення регіонального центру управління інноваційними процесами, налагодження ефективних взаємовідносин між суб'єктами інноваційної діяльності та наявності регіональних інноваційних програм, що розробляються регіональною владою за участю зацікавлених суб'єктів з метою активізації інноваційних процесів¹. Для практичного застосування концепції РІС необхідні значні державні інвестиції, зокрема для створення інноваційної інфраструктури. Слід зазначити, що за рівнем розвитку РІС можна оцінювати не тільки рівень регіонального розвитку, а і якість регіонального управління, оскільки саме ця система не створюється сама, випадково, вона потребує постійної уваги з боку влади.

Враховуючи сучасні тенденції дослідження розвитку регіону з системних позицій, він потребує не тільки констатації та описання процесу розвитку регіону, скільки змістовного дослідження структури і властивостей регіональної економіки, креативного підходу до формування сучасних територій розвитку в Україні на основі започаткування регіональних студій. Ці положення визначають мету даного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток регіональних ринків, можна охарактеризувати, як системний процес якісних змін, що передбачає уміння створити ефективну систему управління та інноваційний підхід до розвитку сучасного регіону. Регіон як керована і керуюча система, безпосередньо пов'язана з адміністративно-територіальним поділом України.

Органи державного управління у взаємодії з громадськістю та бізнес-структурами, регулюють і прогнозують розвиток економічної, соціальної підсистем, підсистеми довкілля та просторового розвитку. Сьогодні розвиток України загалом та окремих її регіонів зокрема – це сукупність можливостей та загроз. Саме тому постає необхідність реальної оцінки досягнень, визначення перспектив і термінів реалізації цілей, необхідних важелів і ресурсів, які мають бути задіяні. Розробляти стратегію розвитку території можна за умови чіткого розуміння особливостей розміщення продуктивних сил і характеру залучення господарських одиниць в загальний комплекс регіональної і національної економіки.

Новий етап регіонального розвитку починається з усвідомлення важливості ідентифікації території, її ролі як конкурента і партнера для інших територій та як специфічного суб'єкта економічних відносин. Новим напрямком наукової думки сьогодні є теорія стимулювання (підвищення) регіональної конкурентоспроможності. Вона врахує підходи та ідеї усіх існуючих регіональних теорій і концепцій, економічних та соціальних теорій і передбачає застосування ексклюзивних інноваційних механізмів для забезпечення комплексного територіального розвитку. Інтерес до цієї концепції має не тільки науковий, а й практичний характер, оскільки всі країни та їх регіони прагнуть стати більш розвиненими та конкурентоспроможними.

Сучасний регіональний розвиток та реалізація процесу децентралізації передбачають наявність механізмів, за допомогою яких досягається ефективна взаємодія всіх рівнів влади, забезпечення її балансу. Це роздержавлення власності, закріплення за територіальними громадами відповідної комунальної власності з гарантуванням її повноцінного використання, формування регіональних і місцевих бюджетів, система оптимального оподаткування та міжбюджетні відносини, організація ефективного контролю за діяльністю органів публічної влади. Адміністративно-територіальний устрій України та змонтована на його основі система організації публічної влади, яка не сприяла трансформації місцевого самоврядування у самодостатній та стійкий фундамент державного розвитку, чинив реальну небезпеку територіальній цілісності Української держави. Адміністративно-територіальну реформу, яку розпочато в Україні, важко назвати завершальним етапом суспільних та соціально-економічних трансформацій країни. Вона потребує активного наукового пошуку сучасних механізмів реалізації ефективного функціонування регіонів України.

Реформа адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування належать до кола найактуальніших проблем України. Це складна і глибока реформа, яка розбудовує всю систему управління країною. Суть явища децентралізації полягає у делегуванні повноважень від

¹ Забарна, Е.М., Щьокіна, Є.Ю. (2017). Наукове обґрунтування та запровадження системи організаційно-управлінських інновацій в розвитку регіону. *Проблеми економіки*, 3, 152-156.

вищих чинів з метою покращення рівня контролю за використанням бюджетних коштів та виконання своїх обов'язків державними структурами. Проте, можна стверджувати, що в результаті такого реформування містить низку переваг. По-перше, децентралізація – це один зі шляхів боротьби з корупцією, яку вже давно визнали головною проблемою сучасної України, все працює таким чином: місцеві органи влади отримають більший контроль та більший обсяг бюджетних коштів внаслідок зміни системи надходження податків до бюджетів; отримані в розпорядження кошти будуть використовуватися в першу чергу на ті проекти, які мають місцеве значення, тобто проекти, які потрібні людям; за використанням цих коштів у правильному напрямку стежать не тільки органи державного контролю, а й громадянсько-активні жителі міста/селища. Суть покращення полягає в одному: при меншому обсязі бюджету та меншій кількості чиновників, що матимуть доступ до операцій з ним, корупційні «павутини» будуть відповідно теж меншими і в таких павутинах легше знаходити винуватців. По-друге, завдяки перерозподілу податків на користь до державного та місцевих бюджетів можна досягнути зменшення податкового навантаження на платників податків. До державного бюджету надходитимуть кошти, необхідні для загальнодержавних цілей (витрати на оборону чи оплату праці високо посадовців державного рівня). Згадуючи оплату праці високо посадовців, то зазначимо що, теоретично вона меж має знизитися – Київ делегує частину своїх повноважень обласним центрам і починає виконувати контролюючу роль, що вже є приводом для депутатських крісел бути менш привабливими в плані заробітку. Також обов'язковою складовою процесу децентралізації повинна бути демонополізація низки природних монополій, котрі не здатні виконувати свої функції при керівництві з одного центру. Іншою умовою цього процесу є збереження ментальної (в широкому розумінні) специфіки та самобутності певної території. Регіональний ринок – це комплексна категорія, термін, якій відповідає дослідженню та моніторингу процесів, що відбуваються в регіоні, де основний пріоритет зроблено на концепції задоволення потреб споживача та саме на цій основі отримання підприємницьким сектором прибутку, що в кінцевому рахунку надає можливість підвищити життєвий рівень населенні певної території.

Важливою складовою досліджень в напрямку розвитку регіональних економічних ринків є формування механізмів підвищення конкурентоспроможності регіонів в міжнародній, соціальній, екологічній, економічній та ін. сферах. Одночасно, вони можуть створювати передумови для формування транснаціональних економічних і культурних зв'язків. Такій науково-методичний підхід передбачає поглиблене вивчення та розуміння інформації, ідей, проблем, рішень та професійно-практичного досвіду щодо здійснення аналітичної діяльності в соціально-економічному розвитку регіонів та здатність ефективно формувати відповідну стратегію розвитку регіонів на внутрішньому та зовнішньому рівнях.

У ході реформування адміністративно-територіального устрою України на засадах децентралізації утворюються об'єднані громади з новими повноваженнями. Відбуваються докорінні зміни у самій філософії функціонування органів місцевого самоврядування, значно розширюючи їх повноваження та можливості, що потребує нового креативного підходу до управління соціально-економічним розвитком територій. Дослідження децентралізації влади в Україні має базуватись на сутнісній властивості місцевого самоврядування, а саме, що воно є «право та спроможність територіальної громади вирішувати питання місцевого значення під свою відповідальність або відповідальність створених нею органів»¹. Таке розуміння потребує комплексного підходу до вирішення проблем територіального розвитку на основі формування ефективного механізму функціонування регіональних ринків.

Висновки. Проведені нами дослідження дозволяють виокремити низку протиріч, які необхідно обов'язково враховувати при формуванні зазначеної регіональних студій в контексті адміністративно-територіальної реформи в Україні.

1. Зміни в кон'юнктурі можуть призводити до зміни кордонів територій як об'єктів економічного аналізу. Важливо також враховувати транснаціональні економічні відносини.

2. Адміністративно-територіальна реформа суттєво актуалізує необхідність надання більшої автономності регіонам у формуванні управлінських рішень, тобто активного використання креативних технологій в системі сучасного управління розвитком територій; проведення реформи

¹ Забарна Е.М., Чередниченко В.А. (2018). *До питання формування правових та фінансових передумов самоуправління регіонів та територіальних громад*. Економічний форум. Луцьк. ЛНТУ, 1, 62-67.

системи адміністративно-територіального устрою через збільшення низових адміністративно-територіальних одиниць, приведення їхніх меж у відповідність із територіальними громадами – суб'єктами права на місцеве самоврядування, що дасть можливість суттєво зменшити кількість таких суб'єктів і сформувати самодостатню територіальну громаду.

3. Поміж основних завдань має бути реально визначено підвищення фінансової незалежності місцевих бюджетів і рівня фінансової забезпеченості делегованих повноважень, а також підвищення видаткової автономності місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів. Сьогодні місцеві бюджети в Україні не мають достатньої кількості власних фінансових ресурсів, і, відповідно, нездатні повною мірою впливати на забезпечення розвитку територій. Заходи з вирівнювання фінансової спроможності місцевої влади доцільно проводити тільки при створенні умов для формування фінансової самодостатності регіонів.

4. Територіальні громади в Україні втрачають кошти через недостатній рівень володіння власними землями, а саме внаслідок слабкості наповнювання місцевих бюджетів від плати за землю, правової відсутності норм та механізмів щодо стягнення податку на нерухомість, надходжень від зборів за договори купівлі-продажу нерухомості та земельних ділянок тощо. Крім того, відсутність ринку землі перешкоджає розвитку економічної системи на регіональному та місцевому рівнях. Земля, що перебуває у власності територіальних громад, повинна стати економічним активом і використовуватися місцевою владою не для збагачення окремих чиновників, а для розвитку територіальної громади.

5. Необхідне вдосконалення практики територіального планування, розробка державних цільових програм розвитку окремих регіонів і територій, зокрема середньо- і довгострокового територіального планування, що стане важливим чинником підвищення ролі місцевих бюджетів як структурного елементу в системі такого планування. Необхідним є створення нової системи управління комунальним сектором економіки за участі регіональних та місцевих органів влади, реформа фінансово-бюджетної та податкової системи відповідно до потреб регіонів.

References:

- Zabarna, E. (2018). Regionalny studiy v kontekty reformuvannya administrativno-territiroil'nogo ustrou Ukrainy. [Regional Studies in context of administrative- territorial system of Ukraine]. *Naukovy vysnik Chernyvet'skogo universytetu* [Scientific messenger of University of Chernivtsi], 797, 25-31. [in Ukrainian].
- Government portal (2019). *Reforma detsentralizatsiyi* [Decentralization reform]. <<https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-decentralizaciyi>> (2019, January, 15). [in Ukrainian].
- Kuharskaya, N. (2010). *Strategicheskiye prioritety transformatsiyi ekonomiky regionov Ukraine: tendentsiyi, formy, mehanizmy*. [Strategic priorities of economic transformation of Ukrainian regions: trends, forms, mechanism]. Odessa: Institute for Market Problems and Economic and Environmental Studies NAS of Ukraine. [in Russian].
- Butko? M.P., Popelo? O.V. (2015). Komertsializatsiya rezultativ naukovo-technichnoyi diyalnosti v umovah poglyblennya integratsiynih protsesiv [Commercialization of the results of scientific and technical activity in conditions of deepening of integration processes]. *Problemy ta perspektivy ekonomiki ta upravlinnya* [Problems and prospects of economy and management], 1, 7-10. [in Ukrainian].
- Melnyk, L.G. (2013). *Ekonomika razvitiya* [Economics of Development]. Sumy: University book. [in Russian].
- Zadorozhniuk, N. (2018). Analysis of global trends in the development of the IT-field. *Ekonomichniy forum*. [Economic forum], 1, 35-38. [in English].
- Luhova M. (2015). Selected types of investment enabling development of bioeconomy in the region. *Economic and Regional Studies*, 8, 3,100-110. [in English].
- Vahovich, I.M., Gavura, V.O. (2013). *Formuvannya konkurentospromognosti ekonomiki regioniv Ukrainy*. [Formation of a competitive economy of regions of Ukraine]. Lutsk: Nadstyyrya. [in Ukrainian].
- Zabarna, E., Shchokina, E. (2017). *Naukove obgruntuvannya ta zaprovadgennya systemy organizatziyno-upravlins'kih innovatsiy v rozvitku region* [Scientific substantiation and introduction of the system of organizational and managerial innovations in the development of the region]. *Problemy ekonomiki* [Economics problems], 3, 152-156. [in Ukrainian].
- Zabarna, E.M., Cherednichenko, V.A. (2018). *Do pytannyay formuvannyay pravovyh ta finansovyh peredumov samoupravlinnyay regioniv ta teritorialnyh gromad* [To the question of formation of legal and financial prerequisites of self-management of regions and territorial communities]. *Ekonomichniy forum* [Economic forum], 1, 62-67. [in Ukrainian].